

ISSN: 1302-6879

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

S B E

YIL / YEAR : 2005 SAYI / VOLUME : 9 BAHAR / SPRING

ISSN: 1302-6879

**YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

**JOURNAL OF YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE**

HAKEMLİ DERGİDİR

YIL/YEAR : 2005 SAYI/VOLUME : 9 BAHAR/SPRING

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Sahibi

Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Alaattin KARACA

Editör

Doç. Dr. Alaattin KARACA

Yayın Kurulu

Enstitü Yönetim Kurulu

Prof. Dr. Muhsin MACİT
Doç. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU
Doç. Dr. Alaattin KARACA
Doç. Dr. Hüseyin YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Rengin AK
Yrd. Doç. Dr. Mustafa SARICA

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Abdülbaki GÜNEŞ
Prof. Dr. Ali Fuat DOĞU
Prof. Dr. Bülent KARAKAŞ
Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA
Prof. Dr. M. Ruhi KÖSE
Prof. Dr. Necmettin TOZLU
Prof. Dr. Recai KARAHAN
Doç. Dr. Aynur ÖZFIRAT
Doç. Dr. Mustafa OFLAZ
Doç. Dr. Yakup CİVELEK
Doç. Dr. Yaşar ŞENLER
Doç. Dr. Suphi ERDEM
Yrd. Doç. Dr. Ahmet YAYLA
Yrd. Doç. Dr. Bedri SARICA
Yrd. Doç. Dr. Handan TUNÇ
Yrd. Doç. Dr. Mustafa SARICA
Yrd. Doç. Dr. Vefa TAŞDELEN
Yrd. Doç. Dr. Yılmaz ÖNAY
Yrd. Doç. Dr. Zeki TAŞTAN
Yrd. Doç. Dr. Ercan TOMAKIN

Dizgi

Müştehir KARAKAYA

Baskı

Baranoğlu Ofset Matbaacılık: 0432 215 94 06 Van

Yazışma Adresi

Doç. Dr. Alaattin KARACA
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / VAN
Tel:0 432 225 11 18 - 0 432 225 17 01/1272 - Fax:0 432 225 10 52
İletişim adresi: sametdemirel@gmail.com - akaraca@yyu.edu.tr
Baskı Yılı: 2009

İÇİNDEKİLER

Yrd. Doç. Dr. Salih MERCAN Van Valisi Hasan Paşa'nın Van Hakkındaki 1880 Tarihli Lahiyası	5
Doç. Dr. Zeki TEKİN Mekke Sel Baskınları ve Suyollarının Tamiri (Osmanlı Dönemi)	22
Bahattin DEMİRTAŞ Salnâmelere Göre Ankara Vilâyetinde Eğitim ve Öğretim (1893-1903)	67
Dr. Caner IŞIK Sözlü Gelenek Eserlerinin Özellikleri	89
Yrd. Doç. Dr. Hasan KIRAN Kent, Sanat ve İletişim Bağlamında Tokyo	106
Yrd. Doç. Dr. A. Mecit CANATAK Tahsin Yücel'in "Gökdelen Romanında Öngörülen Geleceğin Eleştirisi/Dystopya"	114
Yrd. Doç. Dr. Bedri SARICA 1950'lerde Nevayî Diliyle Yazılmış Bir Dergi:Tercümân-ı Efkâr	132
Yrd. Doç. Dr. Cem TOPSAKAL Eğitimde Şiddetin Boyutları Priştine Üniversitesi Türkçe Bölümleri Örneği	150

HAKEMLER

Prof.Dr.Atilla İLK YAZ	Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr.Hasan PEKMEZCİ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr.Kazım KÖKTEKİN	Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr.Mehmet İNBAŞI	Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr.Musa DUMAN	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.Mustafa OFLAZ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof.Dr.Mustafa SAFRAN	Gazi Üniversitesi
Prof.Dr.Necdet HAYTA	Gazi Üniversitesi
Prof.Dr.Necmettin TOZLU	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç.Dr.Alâattin KARACA	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç.Dr.Halil EKŞİ	Marmara Üniversitesi
Doç.Dr.Muhtar KUTLU	Ankara Üniversitesi
Doç.Dr.Nilay ÇABUK KAYA	Ankara Üniversitesi
Doç.Dr.Nuri YAVUZ	Gazi Üniversitesi
Doç.Dr.Osman GÜNDÜZ	Atatürk Üniversitesi

**1950'lerde Nevâyî Diliyle Yazılmış Bir Dergi:
*Tercümân-ı Efkâr***

Yrd. Doç. Dr. Bedri SARICA
Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.
bedrisarica@yyu.edu.tr

Özet

Bu yazıda Pakistan'ın Karaçi şehrinde 1950'li yıllarda yayımlanan *Tercümân-ı Efkâr* adlı dergi, dil ve içerik yönünden tanıtılacaktır. *Tercümân-ı Efkâr* Türkistan'ın Çin egemenliğine ve baskısına maruz kaldığı yıllarda bu ülkeden Pakistan'a göç etmek zorunda kalan muhacir Türklerin yayın organıdır. Dergide yayımlanan yazılarda geleneksel Çağatay yazı dili kullanılmıştır. Bu da Nevayî'nin açmış olduğu edebî çılgının günümüze değin sürdüğünü göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Doğu Türkçesi, Doğu Türkistan muhacirleri, Çağatay Türkçesi, Nevaî dili, *Tercümân-ı Efkâr*.

Abstract:

The aim of this paper is to introduce grammatical and content features of *Tercümân-ı Efkâr* Journal published by the Turks in the 1950s. this journal was published by the Turks who have immigrated from Turkistan to Pakistan during the China's sovereignty and pressure over Turkistan . The language of the journal was written in Jagataic Turkish. This indicates us that the literary trend started by Nevayî has been continuing up to present time.

Keywords: Eastern Turkish, Jagataic Turkish, immigrants of Turkistan, Nevayî language, *Tercümân-ı Efkâr*.

Giriş

XX. yüzyılda başta Çarlık Rusyası, ardından Sovyet ve Çin yayılmacılığı arasında sıkışan Asya Türklüğü, değişen siyasî baskılarla nüfusunun bir kısmını mücadelelerle bir kısmını da göçlerle yitirmiştir. Bu mücadelelerin en uzun soluklularından birisi, Türkistan'ın Rusya ve Çin arasında parçalanmasıyla Çin egemenliğinde kalan Doğu Türkistan topraklarında yapılır. Çin yönetimine karşı birçok ayaklanma, çok kanlı neticeleri doğuracaktır. Doğu Türkistan'da Çin yönetimine karşı duran Abdulkadir Abdulvaris Ezizi, Kutluk Şevki, Abdulhalık Uygur, Mehmedalı Tefvik, Lutfulla Mutellip, Nimşehid Armiya Ali, İbrahim Turdi gibi şair ve yazarlar, istiklal yolunda hayatlarını kaybedecektir.¹ Ülkelerinde barınamayan kimi mücahit ve aydın Türkistanlılar başka ülkelere göç etmek zorunda kalır. Ancak mücadelelerini basım ve yayım yoluyla dünyaya anlatmaya çalışırlar. İncelediğimiz Tercümân-ı Efkâr mecmuası büyük ölçüde bu amaca hizmet eder. Tercümân-ı Efkâr'da Sürgün adıyla tanıtılan bir şairin aşağıdaki mısraları Türkistan'ın kurtulacağına olan inançla yazılmıştır:

Biz Türkmiz birmeymiz sini kolımızdan

Çovamız düşmenlerni tamâm yurtımızdan (Tercümân-ı Efkâr², s.28)

Osmanlı basın hayatında 1878-1884 tarihlerinde Tercümân-ı Efkâr adlı bir gazete çıkmıştır. Bu yazımızda, Türkiye'den çok uzakta aynı adla çıkmış bir dergi tanıtılacaktır. Pakistan'ın Karaçi şehrinde basılmış olan derginin ön kapağında *Rebiü's- sâni 1372 h-muâbiğ cenuveri sene-yi 1953* kaydı görünmektedir. *İkinci cild ve 1. san* (sayı) ifadelerinden derginin 1952 yılının Ocak ayında yayına başladığını tahmin ediyoruz. Ancak elimizdeki mevcut sayıdan sonra derginin devam edip etmediği konusu şimdilik bilgimiz dışındadır.

Dergi A'zam Hâşimî tarafından çıkarılmıştır. Hemen kapağın üzerinde yer alan "mes'ül ve mürettib" olarak bu isim gösterilmiştir. A'zam Hâşimî'nin Doğu Türkistan kökenli bir aydın olduğunu yine dergi içeriğinden öğreniyoruz (s.31). İletişim ve abonelik adresi olarak da bu kişinin adı verilmiştir. Kapak arkası üst çerçevede "Memleket-i Pakistân Merkezî Karaçiden çıkarılayatğan ilmî-ahlâkî-aylık mecmû'a- Tercümân-ı

¹ Sultan Mahmut Kaşgarlı: *Çağdaş Uygur Türklerinin Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1998, s.88-90.

² *Tercümân-ı Efkâr*, yıl:1953, cilt: II, sayı:1. Bundan sonraki ayraç içi sayfalar derginin elimizdeki tek sayısı olan bu dergiyle ilgilidir.

Efkâr” ifadesi yer alır. Abone ücreti olarak Pakistan için yıllık altı rupi olarak gösterilmiştir. Elimizdeki dergi 32 sayfadır.

Derginin yayım amacı:

Tercüman-ı Efkâr, ilmî ahlâkî bir dergi olarak nitelendirilmiş ve belli başlı amaçlarıyla yayım prensipleri “Tercümân-ı Efkâr?” başlıklı yazıda açıklanmıştır: “Bir ilmî ahlâkî mecmu’adur ki, bunin vazifesi sırf dînge da’vet itmekdür (s.31). Derginin İslamî bir çizgisi vardır. Ancak herhangi bir gruba bağlı olmadığını da göstermek ister: Tercümân-ı Efkârınin yolu ve vaôîfesi sırf şoldur hazâ kimseni şahsî ‘adâveti ve muôabbeti ilen kaç’en ‘alâkası yokdur ve yine siyâsî guruplardan hiç bir gurupge müsta’mel bolup ikinçisige karşı meôâz-ı kâyim itmağ buniçün aâla mücâz imes (s.31).

Dergi, yayım amacını “Biziñ yolumiz” dediği 11 maddede ortaya koymuştur. Bu maddelerde ağırlıklı olarak Türkistan’ın istiklâlini yeniden sağlamak, bu yolda çalışanları himaye etmek, işgal altındaki vatanda İslam hükümlerini hâkim kılmak, muhacirlerin ahlâk ve terbiyelerinin gelişmesine yardımcı olmak, okuyucuları kitap ve sünnete çağırarak, onlara zamanın fikir hareketlerini bir eleştiriden geçirdikten sonra tanıtmak, milletimizin kutsal anneleri ve terbiyecileri olan kızlarımızı dinî ve ahlâkî bilgilerle donatmak konuları üzerinde durulur.

Tercümân-ı Efkâr’ın, anayurtlarından Pakistan’a muhacir gelen Türkistanlıların sesi olmak istediği ortadadır.

Derginin içeriği:

Derginin kapak arkasında yer alan içindekiler sayfasında sırasıyla şu konu başlıkları yer almıştır:

İÇİNDEGİLER	SAFHA	
Ah vâl-i Hâzıramizge Bir Nazar	2	İdâriye
İctimâ’î Hayât Üçün Ahlâkñin Zarûreti ve Ehemmiyeti	8	H.H.
ترک ادیب وه شاعرون اورا نشائرن دازون کے نام پیغام (اردو)	10	Doğtor Mâhirü’l- Kâdiri
‘İbâdet-i Taşavvurî Üstünde Tahkîkî Nazar Dîni Rehnümâlarımız Teveccühleriğa	11	Hocâ Hân Oğlı
İstikbâl Dîndârlarındur	20	İslâmiyet gazite- siden

Avrupanın İktisadî Nizâmları Nazi ve Faşizm	22	Tercümân-ı Kur'ândan
Sezâi Nâdân Hamse	28	Asrî
Altun Sular	28	Sürgün
Hağ Emrige Kâhilmen Bu Hâlime Uyalurmen	29	Abdu'l-ğaffür Kârî Asrî
Türk Edîb ve Şâ'irleriga Atap	30	Doğtor Mâhirü'l - Kâdirî
Tercümân-ı Efkâr?	31	Başkarma

“Ahvâl-i Hâzıramızge Bir Nazar” başlıklı yazıda Doğu Türkistan Türklerinin Çin zulmünden çektikleri ve muhaceretleri üzerinde durulmuştur. Yazının daha ilk cümlesinde, otuz yıldan fazla süren muhaceretin zorluklarına değinilir. Yazara göre o günün en mazlum toplumu Türkistan halkıdır. Dünyada az bir nüfusa sahip halkların hakları verilirken milyonlarca Türkistan muhacirin sesine kimse kulak asmamaktadır. Çekilen sıkıntı ve eziyetler cevapsız kaldığı gibi muhacirlerin millî âdet ve gelenekleri, dilleri de tehlike altındadır:

Buküngi dünyâda mazlûmterin il faqat Türkistânlılar irkenlığı müsellemler bir haqîkatdür 'aceb ki dünyâda bir milyon nüfusge ige (s.3/24) bolğan il ve kavmlerni huqûqları tanılmaqdadur, ammâ milyonlarça nüfusge ige bolğan Türkistân muhâcirlerinin âvâz- (s.4/1) larını hiçbir kulağ işitmaqğa tayyâr imes. Mürâca'atları cevâbsız qaladur, bulariñ balaları ana til ve terbiyeleriden mahrûm (s.4/2) kalıp kavmiyetni ve milliyetni unutmaqdadurlar (s.4/3).

“İctimâ'î Hayât Üçün Ahlâkniñ Zarûret ve Ehemmiyeti” başlıklı yazı dinî ve ahlâkî bir yazı olup millet temelli yükselişin ahlâkî olması gerektiği üzerine durur.

ترک ادیب وه شاعروں اورا نشانر دازوں کے نام - پیغام “ (اردو) ” Urdu dilinde yazılmış kısa bir metin yer alır. *Doğtor Mâhirü'l-Kâdirî* tarafından yazılan bu metin ileriki sayfalarda Türkçesiyle verilmiştir. Metnin altında 5 Kasım (Novembir) 1952 tarihi okunuyor.

“İbâdet-i Taşavvurî Üstünde Tahkîkî Nazar Dîni Rehnûmâlarımız Teveccühleriğe” yazısında da dini içerikli “tasavvurî ibadet” konusu ele alınmıştır.

“İstiğbâl Dîndârlarıdır”, yazısı İstanbul'da basılan 17 Temmuz 1952 tarihli İslamiyet gazetesinden alınmış, İstanbul

İçinde nazal ses barındıran sözcüklerde geleneksel Çağatay imlâsını görüyoruz: كونگول köñül (20/20)

“Sen” zamirinin Doğu Türkçesi yazımına rastlıyoruz: سين sin (20/4)

-en/-an, -den/-dan, -erek/-arak gibi kimi eklerle sözcüklerdeki iç ses ünlülerinin (e) harfi ile gösterildiğini fark ediyoruz: استه به ن isteyen (20/5), ايدە ن iden (20/8), بوزولمە به ن bozulmayan (20/6); بشردە ن beşerden (20/18), ايدە رله ر iderler (20/20), دە گیل degil (20/16)

İyelik 3. kişi eki ile meslek adı yapan -çı/-çi ekleri ünlü uyumuna uymuş olarak gösterilmiştir: يولچوسو yolçusu (20/5),

Derginin Pakistan’da çıkıyor olması nedeniyle bir iki yerde Urduca yazıya da rastlanmaktadır. Derginin künye bölümü sayfa altında Urduca genel çerçevede Çağatay Türkçesiyle verilmiştir.

Metinlerin yazı düzeninde genel Çağatay üslubu ve ek yapısı hâkim olsa da, düzensiz ve kararsız yazımlar yanında Yeni Uygur Türkçesine özgü imlâlara da rastlanmaktadır: “Ve” bağlacının وە olarak yazımı, ilgi ekinin zaman zaman نك zaman zaman da ك ile verilmesi gibi. Pakistan’ın yaygın matbuat dilinin etkisiyle bir takım sözcüklerin Urdu imlâsıyla gösterildiğine de tanık oluyoruz: “Parti” sözcüğünün پارٹی (28/5), “radyo” sözcüğünün رادیو biçiminde (28/4), “lider” sözcüğünün لیڈر (27/15) olarak verilmesi bu türdendir. Arapça ve Farsça sözcüklerde özgün yazıma dikkat edilmiştir. Türkçe eklerin yazımında aşağıda da görüleceği gibi zaman zaman bazı dikkatsizlikler yapılmıştır.

Batı dillerinden geçen başka sözcükler: گرمانیه Germaniya “Almanya” (27/6), میلیون milyon (27/6), ایتالیه İtalya (27/8) نازی nazi (27/8), فاشی faşi(st) (27/8), فاشیزم faşizm (23/11), نازی izm (23/11), گروپ gurup, (27/8) کرش. غروب ğurup (31/8), کمیونزم komyunizm (27/9), قومونیزم qomunizm (22/3), قومونیت qomunist (22/3), انگلیز İngiliz (27/9), قومیتہ qomite (26/2), قاپیتال چیلیق kapitalçılıq “kapitalizm” (23/12), فروفیسور profisör “profesör” (2/20).

Sesbilgisi

b-p

بارماق barmak “parmak” (4/4) sözcüğünde b-‘li, پىچاق pıçak “bıçak” sözcüğünde p-li biçim görülmektedir. Bu haliyle günümüz Uygur Türkçesine uygunluk gösterir.³

³ İklil Kurban: Yeni Uygur Türkçesi Grameri, Türk Kültürü Araştırmaları, Yıl XXVI/2 Ankara, 1988, s. 247.

t-d

Klasik Çağatayca'daki *di-* ve *dur-* fiilleri bu dergide de aynı ses yapısındadır:

- دور dur- (32/7)

- دی di- (2/20)

k-g

Metinler *k* yönünde bir ses varlığını ortaya koymaktadır:

- کیت kit- (32/7), - کوستار köster- “göster-“ (2/19), - کور kör- (2/3), - کوتار köter- “kaldır-“ (25/23).

ķ-ò

- ساخان saòlan- (4/23), - اوخشا oòşa- “benze-” (25/2), - ياؤشى yaòşi (25/12)

Uyuma girmeyen ekler:

Çağatayca'da alışık olduğumuz uyuma girmeyen ekler konusu, bu dergide de söz konusudur. Ayrıca ikili kullanımlara da rastlanmaktadır:

-lıķ(ġ) /-lik

- ایرکین لیگینی irkin-lıġ-ı “erkinlik, bağımsızlık” (8/6) krş. ایرکین لیگینی irkin-lig-ini (32/13)

- باى لیک bay-lik (8/19), - قورقاق لیک qorqaq-lik (9/2)

-gine/-ġına

- ازگنه az-gine (2/4), - بیر-ġına “birazcık” (18/2)

-maķ

- کورماقچی kör-maķ-çi (2/3), - ایتماقغه it-maķ-ġa (28/1)

ġa/-ge:

- شونگه şun-ge (25/6), - کونگه kün-ġa (2/10)

- اوستیغه üsti-ġa (28/20), - تورک ایل لاریغه Türk illeri-ġa (31/15)

-ġan/-gen

- کوسنارغان köster-ġan (2/19), - اوشوغان üşü-ġan (11/16)

- سیغنگن لاری sığın-gen-leri (3/7) krş. سیغینغان sığın-ġan (4/10),

- بولگان bol-gen (31/20)

-ġı

- توبانده غی tübende-ġı “aşağıdaki” (30/4)

-k

I. çokluk kişi ekinin şart ve görülen geçmiş zaman çekiminde uyumsuz olarak (ک)li yazımına rastlanmaktadır:

- بولسک bol-se-k (2/3, 4/15)

- چىقدىك çık-di-k (10/9)

Durum Ekleri:**Yönelme eki:**

- وقتیغه vaġti-ġa (3/5), - زenciri-ge (8/6), - شونگه şun-ge (25/6),

- جمالینه cemāl-i-n-e (28/17), - óāl-im-e (29/3)

Belirtme eki:

bolğanlar-nı (3/6), قرين kızını-n (28/20), ايلين il-i-n (28/21)

Bulunma eki:

köz-de (28/18), اولکه ده ülke-de (28/2)

Çıkma/ayrılma eki:

tübenlik-den توبانلگدن “evinden” (3/16), “alçaklıktan” (3/2), yurtumuz-dan يورتومزدان (28/25)

bolmas-dan بولماس ده ن (8/13)

Ekin -dın biçimindeki kalıplaşmış biçimini şu örnekte görüyoruz:

اندين باشقه an-dın “başqa” (18/2)

Eşitlik eki:

minler-çe مينك لارچه (3/18), yüzler-çe يوزلارچه (3/18)

Yön gösterme eki:

iç-keri-ni ايچكاريني (4/9)

İlgi eki:

insân-niñ (mi'râci) (3/1),

Çağatay Türkçesindeki “Afrâsiyâb-nı oğlu”⁴ örneğinde olduğu gibi belirtme durum ekinin ilgi görevinde kullanımlarına burada da rastlıyoruz:

siz-ni sizni وجودينكز (3/16)

bu qomite-ni bu قوميتە ني ايشي (26/3)

anı içinde اني ايچيده (16/3)

	Tercümân-ı Efkâr	Çağatay Türkçesi ⁵	Uygur Türkçesi ⁶	Özbek Türkçesi ⁷
Belirtme	-nı/-ni, -n	-nı/-ni, -n	-ni-n	-ni
Yönelme	-qa/-ke -ga/-ge -a/-e	-qa/-ke -ga/-ge -a/-e	-qa/-ke -ga/-ge	-gä, -kă, -ga
Bulunma	-da/-de	-da/-de/-ta/-te	-da/-de/-ta/-te	-dä
Ayrıma	-dan/-den Bir yerde “-dın”	-dın/-dın/ -tın/-tın	-dın/-dın/ -tın/-tın (yazıda – dın/-tın)	-dän

⁴ Janos Eckmann: Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar, TDK Yay. Ankara, 1996., s. 119.

⁵ Janos Eckmann: a.g.e., s.119-121.

⁶ Rıdvan Öztürk: Yeni Uygur Türkçesi Grameri, TDK yay., Ankara 1994, s.50-53; “Yer zarfları” s.67.

⁷ Volkan Coşkun: Özbek Türkçesi Grameri, TDK yay., Ankara 2000, s.75-79; “Yer zarfları” s.118-119.

İlgi	nıñ/-niñ/- nuñ/-nüñ nı/-ni	-nıñ/-niñ/- nuñ/-nüñ -nı/-ni	-nıñ/-niñ/- nuñ/-nüñ (Yazıda yalnızca – niñ) -ni	-niñ
Eşitlik	-ça/-çe	-ça/-çe	-çe	-çä
Yön gösterme	-keri	-ra/-re -ğarı/-geri -qarı/-keri	-qari -käri -gäri	-kiri -giri

İyelik Ekleri:**I. Teklik Kişi:**

baba-**m**- (29/11), تەڭرى-**m** (28/16)

II. Teklik Kişi:

قىشلاق قىشلاق لارنىڭدە **-iñ**-da (28/24)

III. Teklik Kişi:

قىدەتتى **-i** (3/8), نەتىجە نەتىجە سىندە **-si**-nde (3/9), قايغۇسى **-sı** (3/11)

yol-**u**-nda (32/2), ئۈستۈندە **-ü**-nde (32/9)

I. Çokluk Kişi:

ھاياتىمىز **-ımız** (3/5), وجودىمىز **-umuz** (3/6)

II. Çokluk Kişi:

وجودىڭىز **-iñiz** (3/16)

III. Çokluk Kişi:

دېمەك لارى **-leri** (3/9), ايتكان لارى **-leri** (3/7)

Bildirme:

نادان من **-men** (29/3), جاھل من **-men** (29/3)

چىرايلى سەن **-sen** “güzelsin” (28/24)

چاقىرماق دور **-dur** (32/8)

مەدەت دە مەز **-miz** (3/5), تۈرك مەز **-miz** (28/26)

ايماس لار **-imesler** (3/8)

Çokluk eki:

بولغان لارنى **-lar-nı** (3/6), مەھجەرلەر **-ler** (3/6), يىگىت لار **-ler** (2/18)

Soru:

ظلم بولماسمۇ **-mu** (6/2)

عبادت ايماسمۇ **-mü** (14/25)

Zamirler:

Kişi zamirleri: من **-men** (29/8), بىز **-biz** (30/16), سىز **-siz** (3/16), اولار **-olar** (3/16) كرى. اولار **-olar** (30/17), ال **-alar** (3/16).

Gösterme zamirleri: بول bol (24/16), bu , او o (32/5), شول şol (31/6), شو şu (25/6), بولار bular (2/12), اوشبو uşbu (31/20),

Metinlerde bugünkü Uygur Türkçesinde “mana” ve “ene”⁸, Özbek Türkçesinde⁹ “änä”, “mänä” biçimlerinde gördüğümüz gösterme ünlemi olarak kabul edilmiş sözcüklerin benzerleri de yer almaktadır:

منه بول mene bol “işte bu” (24/16, 25,11)

منه شول mene şol “ işte şu” (16/2)

انى eni “işte” (25/15)

Dönüşlülük zamiri olarak bizdeki “kendi” zamiri yerine “öz” ve bu zamirin çekimleri yer alır: اوز öz (28/20), اوزى özi (29/10), اوزلى özleri (2/22)

Belgisiz zamirler: اوزگه özge (28/2), اوزگه لر özgeler (2/22), كيمسه kimse (31/7), همه لاري همه لاري hemeleri (24/14), نمرسه nemerse (25/1),

Füiller ve Fiil Çekimleri:

Şimdiki zaman:

Bugünkü Özbek Türkçesinde kütämän/ kütäsän(lär)/ kütädi(r)/ kütämiz/ kütäsizler/ kütışädi(lär) biçimlerinde gelecek zaman başlığı altında¹⁰ gösterilen –ä eki, metnimizde Harezmi¹¹ ve Çağatay¹² Türkçelerinde de olduğu gibi genellikle şimdiki veya geniş zaman görevlerini vermektedir:

اعلان ايتە ميز i‘lân it-e-miz (31/13),

مضبوط ايتە دور mazbuṭ it-e-dür (32/5), bas-a-dur (32/17)

اتالادور atal-a-dur “adlandırıyor” (32/6)

تنقىد ايتە دور tenqîd it-e-dür (32/11)

قبول ايتلا دور qabul itil-e-dür (3/4)

كورساتادور körset-e-dür (5/10)

Aşağıdaki örnekte gelecek zaman anlamı daha baskındır:

قوامز دوشمن لارنى تمام يورتىمىزدان qov-a-miz düşmenlerni tamâm yurtımızdan (28/25)

Bunun yanı sıra –mağda/-mekde şimdiki zaman biçimine de rastlıyoruz:

باسماقده ميز bas-mağda-miz (30/4)

⁸ Rıdvan Öztürk: **Yeni Uygur Türkçesi Grameri**, TDK yay., Ankara 1994, s.126.;

⁹ Volkan Coşkun: a.g.e., s.231;

¹⁰ Rıdvan Öztürk: **Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil**, TDK yay., Ankara 1997, s.152,153; Volkan Coşkun:a.g.e., s.140-141.; Komisyon, **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara, 1991, s.1081.

¹¹ Recep Toparlı: **Harezmi Türkçesi**, (yayınevi belirtilmemiş) Tokat, 1998, s.41-42.

¹² Janos Eckmann: **Çağatayca El Kitabı** (Çev: Günay Karaağaç), İstanbul Üniv. Yay. İstanbul, 1988, s. 137

مطابق بولوشي كرك muṭābıḵ boluşı kerek (25/5)
 ictimā'ī mefādı şaôsī mefāde ḵurbān ḵılınğan bolsa (25/8)
 معلوم ایتماق كرك ma'lūm itmaḵ kerek (5/5), سالماق كرك salmaḵ kerek (5/5)

Şart:

ياردام بيرسنگز yardım bir-se-ñiz (32/5)
 شرمنده بولسه şermende bol-sa (31/18)
 اىسترا ايساك ister-i-se-k (4/16)

Emir:

توكولسون tökül-sün (29/5)
 توپلانسون toplan-sun-lar (30/11)
 وقف ايتسون لار vaḵf it-sün-ler (30/12)

Yeterlilik:

اوقويا بيل- oḵuy-a -bil- (30/8)

Zarf-füller:**-p**

توشوب tüş-üp (3/9), نسبت ايتليپ nisbet itil-ip (2/14),
 باسيپ bas-ip (4/4), ايتوب it-üp (2/2)

-a/-e

دورغان bul-a (durgan) بولا(دورغان), كيته kit-e (durgan) (دورغان)
 كيلا (ياتغان) kil-e (yatğan) (24/1), (2/9)

-ğaç:

سالغاج sal-ğaç (25/13), مشاهده ايتغاج müşāhede it-ğaç (22/20)

-ğunça:

توتماغونچه tutma-ğunça (30/14)

-meyin

كيتميين kit-meyin (28/17)

Sıfat füller:**-ğan/-gen:**

چيقاريلاتغان çıḵarılayat-ğan (Künye bölümünde)
 بولغان bol-ğan (4/1), اىگا بولغان iḡe bol-ğan (32/7), دورغان dur-ğan (31/20)

-üçi

Çağataycadaki -ğuçı/-güçi¹⁷ ekinin ses düşmesine uğramış biçimidir:

كورساتوچی körset-üçi (26/4)

-miş:

تقسيم ايتلميش taḵsīm itil-miş (hüḵūḵları) (3/3) (حقوق لاري)

¹⁷ Janos Eckmann: a.g.e., s.103.

-en:

کوران kör-en (28/17)

Sonuç

XV. yüzyıldan sonra Orta Asya Türklüğü, Nevayî'nin mirası olan Çağatay edebî yazı dilini kullandı. Büyük Türkistan'ın Rus ve Çin devletlerince paylaşılması, Orta Asya yazı dilinde de bir kırılma meydana getirdi. Özellikle Rusya egemenliğinde kalan Türk topluluklarına dayatılan yeni alfabeler ve yeni yazı dilleri, anlaşma yollarını önemli derecede azalttı. Doğu Türkistanlılar 1930'larda Urumci ağzını esas alan yeni bir edebî dil oluşturdular. Ülkelerinde bu değişiklikler olurken muhacir durumuna düşmüş Türkistanlılar, geleneksel yazı dillerine bağlı kaldılar. 1950'li yıllarda yazılmasına karşılık Tercümân-ı Efkâr'ın dili, Nevayî'nin kurucusu olduğu Çağatay Türkçesini devam ettirmekte, bugünkü Özbek ve Uygur Türkçelerinin etkilerini de üzerinde hissettirmektedir:

Ses bilgisi yönünden -üci (<-güci), gibi bir iki ses düşmesini saymazsak Çağatayca ile Tercümân-ı Efkâr arasında uygunluk vardır. Ünlü uyumuna aykırı ek kullanımlarına bu dergide de görmekteyiz.

Çağataycada ayrılma için kullanılan -dın/-din biçiminin yalnızca "andın" örneğinde yer alması bunun yerine günümüz Özbek Türkçesindeki -dän biçime yakın olarak -den/-dan 'lı biçimlerin kullanılması, yönelme, belirtme, ilgi ve eşitlik eklerinin günümüz Özbek ve Uygur lehçelerinden çok Çağatay Türkçesine yakın olduğu görülmektedir.

İyelik çekiminde geçmişte olduğu gibi bugünkü Uygur ve Özbek Türkçelerinde pek değişiklik olmamıştır. Dergide de genel temayülün dışına çıkılmamıştır.

Yazım konusunda dergi, Nevâyi'nin 15. yy.da ortaya koyduğu ve ardından Çağatay Türkçesi olarak da anılan Doğu Türkçesi niteliklerine büyük ölçüde uyar. Ancak bugünkü Uygur yazı dilinde gördüğümüz eklerin ünlülerini gösterme eğilimini -az da olsa- burada da görüyoruz.

Fiil ve isim işletiminde Tercümân-ı Efkâr'ın Nevâyi'nin 15. yüzyılda açtığı edebî yazı diline büyük ölçüde bağlı olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR:

- COSKUN, Volkan: **Özbek Türkçesi Grameri**, TDK Yay., Ankara 2000.
- ECKMANN, Janos: **Çağatayca El Kitabı** (Çev: Günay Karaağaç), İstanbul Üniv. Yay. İstanbul, 1988.
- ECKMANN, Janos: **Harezmi, Kıpçak Ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar**, TDK Yay. Ankara, 1996.
- EMET, Erkin: **Çağdaş Uygur Şiiri Antolojisi**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1998
- GÜL, Osman Kubilay: "Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Hazin Bir Göç Hikâyesi", **Turkish Studies**, Volume 2 /1 Winter 2007, s. 252-273.
- KAŞGARLI, Sultan Mahmut: **Çağdaş Uygur Türklerinin Edebiyatı**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1998.
- Komisyon, **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara, 1991.
- KURBAN, İklil: **Yeni Uygur Türkçesi Grameri**, Türk Kültürü Araştırmaları, Yıl XXVI/2 Ankara, 1988, s. 243-266.
- ÖZTÜRK, Rıdvan: "Suudi Arabistan'daki Uygur Türkçesi", **3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı**, TDK Yay., Ankara 1999, s.923-940.
- ÖZTÜRK, Rıdvan: **Yeni Uygur Türkçesi Grameri**, TDK. Yay. Ankara, 1994.
- ÖZTÜRK, Rıdvan: **Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil**, TDK Yay. Ankara 1997.
- TOPARLI, Recep: **Harezmi Türkçesi**, (yayınevi belirtilmemiş) Tokat, 1998.
- VÁMBÉRY, Hermann: **Çagataische Sprachstudien**, F. A. Brockhaus, Leipzig, 1867.

جلوري ۱۹۵۳ء

۶۱ یینن مجموعہ

انکار
ترجمان

کراچی

اعظم ہاشمی

مکتوب مرتب

ہر قسم مراسلہ واپونہ ادچون ادرس = اعظم ہاشمی خدا داد کالونی ۴۱۶۹۶ کراچی ۵	مملکت پاکستان مرکزی کراچی دن چنار یلا یا نغان علمی - اخلاقی - آیلیق مجموعہ ترجمان افکار	آرون شرنکلی پاکستان ادچون یلینی آتی - روپیہ عدوی سکر ۸ آتہ دور
--	--	--

جلد ۲	ربیع الثانی ۱۳۷۲ھ	مطابق جنوری ۱۹۵۳ء	سان ۱
-------	-------------------	-------------------	-------

ایچنہ رگی لار ۱۰۰۱ حاضرہ میزگرہ برنظر - ۲ صفحہ ۱۰۰۲ اجتماع حیات ادچون - اخلاق بکٹ ۸ - ۵ ح ضرورت وہ اہمیتی ۱۰۰۳ نوزک ادیب وہ شاعرون اور انشا ئیر دارو ۱۰ دو قنور ماہر القادری کے نام - پیغام رارو ۱۰۰۴ عبادت تصویر استونہ تحقیقی نظر ۱۱ خوبہ خان ادغلی دینی رہنمالار میز تو جہ لارینہ ۱۰۰۵ استقبال دیندار لاریندور ۲۰ اسلامیت غازیہ ۱۰۰۶ آدر و پابیکت اقتصادی نظام لاری سیدن ۱۰۰۷ نازی وقاشینیم ۲۲ ترجمان قرآنون ۱۰۰۸ سزائی نادان خمسہ ۲۸ عصری ۱۰۰۹ آلتون سولار ۲۸ سورگون ۱۰۱۰ حق امرکہ کابل من بوجالیمہ اویالوزین ۲۹ عبدالغفور ناری عصری ۱۰۱۱ نوزک ادیب وہ شاعر لار بکیر اتاب ۳۰ وقتور ماہر القادری ۱۰۱۲ ترجمان افکار ؟ ۳۱ باشقارمہ	ممالک خارجه ادچون آکونہ ہندوستان - یلینی ۹ روپیہ عدوی ۱۲ آتہ ترکیہ - یلینی ۹ لیرا عدوی ۱۰ قورش سعودیہ عربیہ - یلینی ۷ ریال عدوی ۱۰ قورش مصر - یلینی I جزہ مصری عدوی ۱۲۰ فلس عراق - یلینی I دینار عدوی ۱۲۰ فلس افغانستان یلینی ۵۰ افغانی عدوی ۲ افغانی دور
--	--

پبلشر اعظم ہاشمی نے مشہور آفسٹ پریس میکلوڈر وڈ کراچی میں چھپوا کر دفتر ترجمان افکار
 ۴۰۶۹۶ خدا داد کالونی رھ کراچی سے شائع کیا

ترجمان افکار؟

علمی و اخلاقی مجموعہ دور۔ بونیک ڈیپٹیسی صرف دین کے دعوت ایتھاکو دور۔ ہر کم بیلا دور کہ دین انسان نیکت
محاسن اخلاق و پاکیزہ کردار ایلان حیات کچھ یا فتنہ امرابینہ دور۔ وہ ہر ہر یا ملیق افعالہ بوسون۔ کردار دہ
اے مذمت ایتادور۔

دین چونکہ انسان نیکت خواہشا تیعہ تاج ایماں ہذا دین سے اوزر خواہشا تیعہ تاج ایتھاتی استہغان لار دین
نیکت نصیحت لار دین آرتوق مشعل ہولادور لار خطا قبولور، الدین نصیحتہ! دین نصیحت دور!
ترجمان افکار۔ نیکت یولی وہ وظیفہ سی صرف شولور ہذا کہ سے شخصی عداوتی وہ محبتی ایلان قطعاً
علاقہ سی بوقدور۔ وہ نیہ سیاسی غزب لاردن، ہیچ بر غزب کہ مستعمل ہولوب کینچی سیکہ تارشی خانہ تاہم
ایتھاتی بونچون اصلاحی ایماں۔

چونکہ دین نصیحت، ایرکان انچون ہیچ بر دوازہ بوجموعہ بوزیعہ تا پائیلماں وہ ہیچ بر یوک سفیلماں ہیچ کرک۔
بول اربعض عزیز لار میرنے استفسار لاری بنرے شان میز و خیال میز وہ بوقی وہ حتی ضمیر میز کہ ازیت
نیار دیک بزنکلیف کہ توہما قدر دور۔ حال بوکہ ترجمان افکار، نیکت اعلان ایتھان مسلکینی اوتوغان ہر کم کہ بوزیادغ
وہم دگمان کہ میر تالماس یعنی کرک ایدی تاہم رفیق لار میر کہ مزید وہ مکر رجبت بوسون اوچون اعلان ایہ میز کہ
"ترجمان افکار" اوزی نیکت قبول ایتھان بولیدہ مستعمل دور۔ دین و اخلاق نیکت علم وہ درایت آیدین
بذندہ تورک ایل لاریغہ بالخصوص وہ باشقہ لار کہ بالعموم ابلاغ ایتھان قودور۔ بولیدہ متفیدہ و تخریفی لاری عام دورہ
تایسی بر فر دہ و یا جماعت بونیکت حد نیکر مخصوص ایماں دور۔ بلکہ بوجموعہ نیکت ہدی صرف بد اخلاق لفق، ظلم،
حق تلفی دور، اگر کہ۔ اوزی وہ کردار ہی نشانہ کہ تو غزب تاہم انکہ اخلاقاً لازم دور کہ اول مذموم افعال وہ خیالات
تہیر لاسون نہ کہ یا لغان تہمت لار قلیب شرمندہ بولسہ،

"تورکستان ملی قومینہ" سی۔ تورکستان ملی استقلال و عمومی سیدہ کی گچا نہ سیاسی جماعت ایرکان یعنی
بر ذندہ دن آرتوق اوشبوسمئو بنندہ لوگان مجلیہ مزیدہ یازغان ایدر کہ۔ کرائسکی سی بوسون وہ یا باشقہ بر نہ سی =
آتی زوال نیک لاری بوسون خواہ تزیل یا جوج لاری بزنورکستان ملی لار کہ یا بر ایماں یا و دور لار۔ یا وگ یا نلاشان
اہل خود دین اوزاق بر فعل دور۔ بولوسہ تورکستان ملی لار سے عام سیاسی توشونجہ سینیہ جزو ہولوب کینخان دور۔
شول عام عقیدہ کہ با غلیق تورکستان ملی لاردن اعظم ہاشمی ہم بر فر یعنی معلوم دور با وجود حال اعظم ہاشمی۔
کرائسکاچی دور، دیغان ہتان دہ میجر اقی سوز لار نے یا شیر نیچہ یا زب بوزیادغ قومینہ وائی اطرائیکہ تو پلانغان خانہ

لاسنے حمایت اینخان بولوب چنبایدی۔ بلکہ سکوس بر نتیجہ کوز لانغان بر حرکت بولغانی ممکن اہر حالہ بولورک کونانک کیک شیب دورا
ترجمان اذکار چوکر دین وہ اخلاق بولونده خدمت اہتہان اچون آباق نغان برگنه علی وہ اخلاق مجموعہ دور۔ اور
وظیفہ سینی بچراق اچون نورک ڈاسلام اہلی نیکت ہر بنا ماق وہ شعبہ لاریغہ امتیاز سیز بارادور۔ بولورده ہر بر دین
داخلاق نوریدن ضیاء نغان نورک افرادینی ہم کالیکہ جافرادور۔ اِن مَشْرُطَاتُ نَصْرُکُمْ وَبِصَبْتٍ اَقْدَامُکُمْ هِ
اگر سیز ننگری بولیکہ (بورگان کرک) یاروام ہر سیکز اول سیز کرک یاروام ہر اور وہ قدم لر نیکتر سے مضبوط اہتہ دور
باشقارمہ

بیزنک بولومیز۔ مجلیز بولون جان معنی سی ایلم ترجمان اذکار "اتالادور، انک کیتہ دورخان بولورک با ننگی چر بولور۔

- (۱)۔ ترجمان اذکار نکت امتنازی صفتی اوقوی لاری کتاب وسنت گچا قراق دور۔
- (۲) دور سیز نیشانی آہتین بولون نظریہ دا اذکار لاسن اوزضا ہننک تائیب تائیب سیز کرک، ایک اوستونده لغد و نظریہ نقدیم انور۔
- (۳) ترجمان اذکار ہر بر اساس سیز عقیدہ لار۔ دلیل سیز علی لار۔ دین گارا الاشیب قالغان رسم و عادت لار مطلبی فدوسیت
لار کار تاشی اصولی طریقہ وہ تعمیری تنقید اہتا دور۔
- (۴) ترجمان اذکار نورک ان نیک لارکٹ عمومی ہونی بولغان۔ نورک نغان ملی اختلاف خط و حرکتی لار سیدہ کی اخلاق وظیفہ لار وہ بولور۔
- (۵) نیکی اجتماعی نور و لوشو سیز قرار نامہ لاری اساس لار دین ہری نورکستان وہ دین سیز نکتہ لیکر کین تائیب تائیب دور ترجمان اذکار
بولنظہ نظر گرا غلاب۔ اسلامی اذکار اہلیتین بولنغان ہر بر متنور نورک عالم و ماعلی لاری اور وظیفہ لاریغہ تقریض اہتا دور۔
- (۶) ترجمان اذکار۔ بولعلماء و منور جامع نیکت توجہ لاری آرقہ لوقی ایلمیز اچکندہ دین تقصباتینی عموم افہام و تقہیمی اچون صلاحیت
دیک اسلام مبلغ لاری بیشتر مکلف چالینا دور۔
- (۷) ترجمان اذکار۔ ایجاب اہتدنی چارخ لار وہ اذکار اوقوی پیش حوادث لار حقدہ فتوی لار ہم باسا دور۔
- (۸) ترجمان اذکار۔ سیز نیکت مقدس آنالاری و مرسیہ لاری بولنغان خاتون قیز لار جامعہ لریگلا لازم بولنغان دینی و اخلاق
تربیہ دی تعلیمات لار وہ بولور۔
- (۹) ترجمان اذکار۔ نورکستان نیکت تام استقلال اچون کوراشوچ ہر بر اہتدنی لارکٹ صحیح خط و حرکت لاری
حمایہ اہتا دور۔
- (۱۰) ترجمان اذکار۔ شخصی تائیب لار ذاتی متاقتنہ لار دن اوزراق بولور سہ بولنغہ تو عز و کیتخان مقالہ لار سنے
باساس۔
- (۱۱) ترجمان اذکار۔ یوقاریدہ گے مخصوص دعوتی نایگہ باعلین بولنغانی مالہہ ہیچ ہر اہتدنی نیکت اگنی ایماں دور۔